EIROPAS
KOMISIJA

Briselē, 31.3.2021.
COM(2021) 144 final

KOMISIJAS ZIŅOJUMS EIROPAS PARLAMENTAM UN PADOMEI

par Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas (ES) 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā, īstenošanu

1. IEVADS

Nevainīguma prezumpcijas princips un tiesības uz taisnīgu tiesu ir noteikti Eiropas Savienības Pamattiesību hartas[1] (turpmāk "Harta") 47. un 48. pantā un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (ECTK) 6. pantā.

Direktīvas (ES) 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā[2] (turpmāk "Direktīva"), mērķis ir veicināt tiesības uz taisnīgu tiesu kriminālprocesā, nosakot kopējus minimālos noteikumus attiecībā uz nevainīguma prezumpcijas konkrētiem aspektiem un tiesībām piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā.

Direktīva ir ceturtais instruments, kas pieņemts saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD)[3] 82. panta 2. punkta b) apakšpunktu, kurš nodrošina juridisko pamatu minimālo noteikumu pieņemšanai par "personas tiesībām kriminālprocesā". Direktīva ir piemērojama 25 dalībvalstīs[4].

ES ir pieņēmusi sešas direktīvas šajā jomā: papildus Direktīvai (ES) 2016/343 ir pieņemta arī Direktīva par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu[5], Direktīva par tiesībām uz informāciju[6], Direktīva par tiesībām uz advokāta palīdzību un par tiesībām, kamēr atņemta brīvība, sazināties ar trešām personām[7], Direktīva par procesuālajām garantijām bērniem[8] un Direktīva par juridisko palīdzību[9]. Eiropas Komisija jau ir sagatavojusi īstenošanas ziņojumus par pirmajām trijām direktīvām[10]. Direktīvas palīdz uzlabot savstarpējo uzticību un tādējādi stiprina tiesas spriedumu un citu nolēmumu savstarpējas atzīšanas principu.

Direktīvas 12. pantā ir noteikts, ka Komisija iesniedz ziņojumu Eiropas Parlamentam un Padomei par Direktīvas īstenošanu.

Šā ziņojuma pamatā galvenokārt ir informācija, ko dalībvalstis Komisijai ir sniegušas paziņojumos par valsts pasākumiem, ar kuriem transponē Direktīvu. Tajā ir arī ņemta vērā

[1] OV C 326, 26.10.2012., 392. lpp.
[2] OV L 65, 11.3.2016., 1. lpp.
[3] OV C 326, 26.10.2012., 47. lpp.
[4] Saskaņā ar Protokolu Nr. 21 un Protokolu Nr. 22 attiecīgi Īrijai un Dānijai šī direktīva nav saistoša, un tāpēc tās šajā novērtējumā netiek ņemtas vērā.
[5] Direktīva 2010/64/ES par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu kriminālprocesā (OV L 280, 26.10.2010., 1. lpp.).
[6] Direktīva 2012/13/ES par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā (OV L 142, 1.6.2012., 1. lpp.).
[7] Direktīva 2013/48/ES par tiesībām uz advokāta palīdzību kriminālprocesā un Eiropas apcietināšanas ordera procesā, par tiesībām uz to, ka pēc brīvības atņemšanas informē trešo personu, un par tiesībām, kamēr atņemta brīvība, sazināties ar trešām personām un konsulārajām iestādēm (OV L 294, 6.11.2013., 1. lpp.).
[8] Direktīva (ES) 2016/800 par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā (OV L 132, 21.5.2016., 1. lpp.).
[9] Direktīva (ES) 2016/1919 par juridisko palīdzību aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem kriminālprocesā un pieprasītajām personām Eiropas apcietināšanas ordera procesā (OV L 297, 4.11.2016., 1. lpp.; labojums OV L 91, 5.4.2017., 40. lpp.).
[10] COM(2018) 857 final, COM(2018) 858 final un COM(2019) 560 final.

publiski pieejama informācija no Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras [11] un no Komisijas finansētajiem pētījumiem, ko veikušas ārējās ieinteresētās personas[12].

Lai gan Direktīvas 11. pantā ir noteikts, ka dalībvalstīm līdz 2020. gada 1. aprīlim un pēc tam reizi trijos gados jānosūta Komisijai pieejamie dati par to, kā ir īstenotas direktīvā noteiktās tiesības, līdz minētajam datumam šo pienākumu bija izpildījusi tikai Austrija[13]. Šī trūkstošā dalībvalstu informācija kavē veikt pilnīgu Direktīvas praktiskās īstenošanas novērtēšanu.

Tāpēc ziņojuma uzmanības centrā ir pasākumi, ko dalībvalstis ir veikušas līdz šim, lai transponētu Direktīvu[14]. Tajā ir novērtēts, vai dalībvalstis ir transponējušas Direktīvu un vai valsts tiesību akti nodrošina Direktīvas mērķu sasniegšanu un tās prasību izpildi.

Eiropas Savienības Tiesa līdz šim vairākkārt ir interpretējusi Direktīvu (ES) 2016/343, un šāda interpretācija ir ņemta vērā šajā ziņojumā[15].

2. VISPĀRĪGS NOVĒRTĒJUMS

Saskaņā ar Direktīvas 14. pantu dalībvalstīm tā bija jātransponē valsts tiesību aktos līdz 2018. gada 1. aprīlim. Šajā datumā 11 dalībvalstis — Bulgārija, Kipra, Grieķija, Horvātija, Latvija, Luksemburga, Malta, Austrija, Rumānija, Slovākija un Zviedrija — nebija paziņojušas Komisijai visus nepieciešamos pasākumus. Tādēļ Komisija 2018. gada maijā saskaņā ar LESD 258. pantu pret šīm dalībvalstīm sāka pārkāpumu procedūras par transponēšanas pasākumu nepaziņošanu vai daļēju paziņošanu. Kopš tā laika vairums dalībvalstu ir izpildījušas šo pienākumu un pārkāpumu procedūras ir pārtrauktas. Tomēr pēc pabeigtības pārbaudēm vēl joprojām notiek četras pārkāpumu procedūras par to, ka daži Direktīvas noteikumi vēl nav transponēti. Turklāt 2021. gada februārī tika uzsāktas trīs jaunas pārkāpumu procedūras par daļēju paziņošanu.

Dalībvalstīs pieeja Direktīvas transponēšanai atšķiras. Dažas dalībvalstis ieviesa īpašus pasākumus, ar kuriem skaidri transponēja Direktīvā paredzētās tiesības, kopā ar juridiskiem vai praktiskiem īstenošanas pasākumiem. Citās tika uzskatīts, ka esošie pasākumi jau kopumā

[11] Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras (*FRA*) pētījums "Presumption of innocence and related rights – Professional perspectives". Pieejams https://fra.europa.eu/en/publication/2021/presumption-of-innocence.

[12] Skatīt, piemēram, Ungārijas Helsinku komitejas koordinēto projektu "The Importance of Appearances: How Suspects and Accused Persons are Presented in the Courtroom, in Public and in the Media", jo īpaši *Fair Trials* ziņojumu "Innocent until proven guilty? The presentation of suspects in criminal proceedings", kas pieejams https://www.fairtrials.org/publication/importance-appearances.

[13] Attiecībā uz tiesiskās aizsardzības līdzekļiem, kas saistīti ar tiesas sēdēm *in absentia*, un valsts tiesību aktos paredzētajām rakstiskajām procedūrām, kā noteikts Direktīvas 8. pantā.

[14] 2017. gada maijā un novembrī Komisija ir organizējusi divas ekspertu sanāksmes ar dalībvalstu pārstāvjiem, lai apspriestu un veicinātu darbu, ko dalībvalstis veic saistībā ar Direktīvas transponēšanu un piemērošanu.

[15] Skatīt jo īpaši šādus spriedumus: 2016. gada 27. oktobris, *Milev*, C-439/16 PPU; 2018. gada 19. septembris, *Milev*, C-310/18 PPU; 2019. gada 5. septembris, *AH*, C-377/18; 2019. gada 19. septembris, *Rayonna Procuratura Lom*, C-467/18; 2019. gada 28. novembris, *Spetsializirana Prokuratura*, C-653/19 PPU; 2020. gada 13. februāris, *Spetsializirana Prokuratura*, C-688/18; 2020. gada 17. decembris, *Generalstaatsanwaltschaft Hamburg*, C-416/20 PPU; kā arī rīkojumus: 2019. gada 12. februāris, *RH*, C-8/19 PPU; 2019. gada 24. septembris, *Spetsializirana Prokuratura*, C-467/19 PPU; 2020. gada 28. maijs, *UL un VM*, C-709/18.

atbilst Direktīvas prasībām, un īpaši pasākumi Direktīvas transponēšanai netika pieņemti. Lai gan konkrētu transponēšanas noteikumu neesība dažkārt vismaz zināmā mērā tiek labota ar praktiskiem īstenošanas pasākumiem un judikatūru, tas tā ne vienmēr ir.

Tāpēc ar valsts noteikumiem bieži vien nav pietiekami, lai pilnīgi izpildītu dažus galvenos Direktīvas noteikumus. Tas jo īpaši vērojams gadījumos, kad valsts pasākumu darbības joma ir šaurāka, nekā noteikts Direktīvas 2. pantā. Novērtējumā vairākās dalībvalstīs ir atklāti arī citi trūkumi, jo īpaši saistībā ar publiskām norādēm par vainu un tiesībām neliecināt pret sevi.

Šāda Direktīvas noteikumu pilnīga neizpilde negatīvi ietekmē tajā paredzēto tiesību efektivitāti. Komisija veiks visus attiecīgos pasākumus, lai to labotu, tostarp pārkāpumu procedūras saskaņā ar LESD 258. pantu.

3. ATSEVIŠĶI NOVĒRTĒJUMA PUNKTI

3.1. Darbības joma (1. nodaļa, 2. pants)

Direktīvas 2. pantā ir norādīta tās prasību darbības joma. Tā attiecas uz fiziskām personām, kuras ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā, un to piemēro visos kriminālprocesa posmos — no brīža, kad persona tiek turēta aizdomās vai apsūdzēta par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu vai par iespējamu noziedzīgu nodarījumu, līdz brīdim, kad nolēmums, kurā tiek galīgi noteikts, vai aizdomās turētais vai apsūdzētais ir izdarījis attiecīgo noziedzīgo nodarījumu, ir kļuvis nepārsūdzams.

Lai gan dažas dalībvalstis nav pilnībā transponējušas 2. pantu, to valsts pasākumu darbības joma, ar ko īsteno Direktīvā noteiktās tiesības, tomēr vairumā gadījumu ir saskaņā ar Direktīvu. Tomēr vienā dalībvalstī transponēšanas pasākumi attiecas tikai uz personām, kas ir aizturētas vai apsūdzētas, bet ne uz *de facto* aizdomās turētajiem[16], un tas būtiski kavē Direktīvas prasību izpildi. Dažās dalībvalstīs ar izpildi saistītas problēmas rodas tāpēc, ka valsts pasākumu darbības joma ir vairāk ierobežota laika ziņā. Šie ierobežojumi attiecībā uz darbības jomas laiku var ietekmēt arī darbības jomu attiecībā uz personām, kad tiem ir ietekme uz procesu uzsākšanas veidu vai brīdi, kad persona tiek uzskatīta par aizdomās turēto.

Šīs izpildes problēmas ir būtiskas, jo tās var arī ietekmēt nevainīguma prezumpcijas darbības jomu un ierobežot to valsts noteikumu tvērumu, ar kuriem īsteno Direktīvā paredzētās konkrētās tiesības.

3.2. Nevainīguma prezumpcija (2. nodaļa)

Direktīvas 2. nodaļā ir izklāstīts nevainīguma prezumpcijas princips. Direktīvas 3. pantā ir noteikts, ka dalībvalstis nodrošina, ka aizdomās turētie un apsūdzētie tiek uzskatīti par nevainīgiem, kamēr nav pierādīta viņu vaina saskaņā ar tiesību aktiem. Vienā dalībvalstī

[16] *De facto* aizdomās turētie ir personas, kas tiek turētas aizdomās par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, bet kam dalībvalsts kompetentās iestādes nav paziņojušas par to statusu.

princips ir nodrošināts attiecībā uz atbildētājiem un aizturētajiem, bet ne uz aizdomās turētajiem, kuri nav aizturēti.

3.2.1. Publiskas norādes par vainu (4. pants)

Tikai sešu dalībvalstu tiesību akti pilnīgi atbilst **4. panta 1. punktam**, kurā noteikts, ka dalībvalstīm jāveic pasākumi, kas nepieciešami, lai nodrošinātu, ka tik ilgi, kamēr nav pierādīta aizdomās turētā vai apsūdzētā vaina saskaņā ar tiesību aktiem, publisko iestāžu publiskos paziņojumos un tiesu nolēmumos, ar kuriem netiek noteikts personas vainīgums, minētā persona netiek minēta kā vainīga. Tas neskar apsūdzības darbības, kas tiek veiktas, lai pierādītu aizdomās turētā vai apsūdzētā vainu, vai procesuāla rakstura preliminārus nolēmumus, kurus pieņem tiesu vai citas kompetentās iestādes un kuru pamatā ir aizdomas vai apsūdzoši pierādījumi. Pamatojies uz minēto un saskaņā ar 16. apsvērumu Tiesa ir nolēmusi, ka Direktīvā nav regulēti nosacījumi, saskaņā ar kuriem var tikt pieņemti nolēmumi par pirmstiesas apcietinājuma piemērošanu[17].

Dažās dalībvalstīs, kaut arī 4. panta 1. punkta transponēšana nav precīza, Direktīvas prasība ir ieviesta ar vispārīgiem noteikumiem par nevainīguma prezumpciju vai informācijas izplatīšanas ierobežošanu un ar judikatūru.

Tomēr 19 dalībvalstīs tika konstatētas ar izpildi saistītas problēmas, kas padara šo noteikumu par noteikumu ar vislielāko problēmjautājumu skaitu.

Dažās dalībvalstīs šīs problēmas ir radušās galvenokārt tāpēc, ka nav veikta transponēšana, bet 13 dalībvalstīs — galvenokārt tāpēc, ka valsts noteikumiem ir ierobežotāks tvērums, kas neaptver visas publiskās iestādes vai visus tiesvedības posmus, vai neaptver tiesas nolēmumus, kā noteikts Direktīvā.

Dažos gadījumos konstatētajām izpildes problēmām praksē ir mazāka ietekme, jo valsts kontekstā aizliegumu publiskām norādēm par vainu var uzskatīt par būtisku nevainīguma prezumpcijas principa aspektu. Turklāt noteikumi par neslavas celšanu un informācijas publicēšanu plašsaziņas līdzekļos, datu aizsardzības noteikumi vai juridiski nesaistošas pamatnostādnes, vai citi praktiski īstenošanas pasākumi jau nodrošina Direktīvas prasību daļēju izpildi praksē.

Citās dalībvalstīs praktiska īstenošana ir problemātiska. Piemēram, prakse liecina, ka, lai gan tiesneši un prokurori parasti izpilda 4. panta 1. punkta prasības, citas struktūras, piemēram, ministri vai parlamenta deputāti, dažkārt atsaucas uz atbildētāju kā vainīgo.

12 dalībvalstu tiesību akti pilnībā nedrošina **4. panta 2. punkta** izpildi; tajā noteikts, ka dalībvalstīm jānodrošina, ka ir pieejami atbilstīgi pasākumi tajā gadījumā, kad tiek pārkāpts 4. panta 1. punktā noteiktais pienākums.

[17] EST, spriedums, 2018. gada 19. septembris, *Milev*, C-310/18 PPU.

Četrās dalībvalstīs tas ir radies no valsts pasākumu, ar kuriem transponē 4. panta 1. punktu, darbības jomas ierobežojumiem, piemēram, ja transponēšana attiecas tikai uz tiesas nolēmumiem, bet attiecībā uz publiskām iestādēm pasākumu nav.

Kā minēts **4. panta 3. punktā**, 4. panta 1. punktā noteiktais pienākums neminēt aizdomās turētos vai apsūdzētos kā vainīgus neliedz publiskām iestādēm publiski izplatīt informāciju par kriminālprocesu, ja tas ir noteikti nepieciešams ar kriminālizmeklēšanu saistītu iemeslu dēļ vai sabiedrības interešu aizsardzības vārdā. Dažu dalībvalstu tiesību akti pilnībā neizpilda šo prasību viena vai vairāku turpmāk minēto iemeslu dēļ. Ne visas publiskās iestādes vai informācijas veidus skar attiecīgie valsts pasākumi, nav prasības "ja tas ir noteikti nepieciešams" vai nav skaidru nosacījumu, kas ierobežotu informācijas izplatīšanu. Dažos gadījumos izpildes problēmām ir mazāka ietekme praksē, jo būtiskas ir arī juridiski nesaistošas pamatnostādnes, piemēram, preses pamatnostādnes par saziņu ar žurnālistiem un informācijas sniegšanu tiem.

3.2.2. Aizdomās turēto vai apsūdzēto publiskais tēls (5. pants)

Direktīvas **5. panta 1. punktā** ir noteikts, ka dalībvalstis veic atbilstīgus pasākumus, lai nodrošinātu to, ka aizdomās turētie vai apsūdzētie — nedz tiesā, nedz sabiedrībā — netiek parādīti kā vainīgi, izmantojot fizisko brīvību ierobežojošus līdzekļus. Daudzas dalībvalstis nav pieņēmušas īpašus noteikumus šā noteikuma transponēšanai.

Kā noteikts **5. panta 2. punktā**, 5. panta 1. punktā paredzētais regulējums neliedz dalībvalstīm piemērot fizisko brīvību ierobežojošus līdzekļus, kas ir nepieciešami, ņemot vērā lietas īpašos apsvērumus, kuri ir saistīti ar drošību vai ar nepieciešamību novērst aizdomās turēto vai apsūdzēto izvairīšanos no saukšanas pie atbildības vai saskarsmi ar trešām personām. Divās dalībvalstīs tika konstatētas problēmas saistībā ar to, ka netiek garantēta individuāla novērtējuma veikšana.

Turklāt dažās dalībvalstīs 5. panta prasību izpilde praksē arī ir izrādījusies problemātiska. Dažos gadījumos, piemēram, tiek lietoti roku dzelži neatkarīgi no tā, kāpēc apsūdzētais atrodas apcietinājumā. Kamēr apsūdzētais tiek vests uz tiesas zāli, roku dzelžus var redzēt gan sabiedrība, gan prese un tas var tikt nofotografēts. Citās dalībvalstīs tiesas zālēs plaši izmanto stikla kastes.

3.2.3. Pierādīšanas pienākums (6. pants)

Direktīvas **6. panta 1. punktā** ir noteikts, ka dalībvalstīm jānodrošina, ka pienākums pierādīt aizdomās turēto vai apsūdzēto vainu ir apsūdzībai. Tas neskar nedz tiesneša vai kompetentās iestādes pienākumu meklēt vainu apstiprinošus un attaisnojošus pierādījumus, nedz aizstāvības tiesības iesniegt pierādījumus saskaņā ar piemērojamām valsts tiesībām.

Direktīvas 22. apsvērumā ir noteikts, ka nevainīguma prezumpcija tiktu pārkāpta gadījumā, ja pierādīšanas pienākums tiktu pārlikts no apsūdzības uz aizstāvību. Tas neskar fakta vai likuma prezumpciju izmantošanu par aizdomās turētā vai apsūdzētā krimināatbildību. Tās dalībvalstis, kurās šādas prezumpcijas pastāv, izpilda 22. apsvērumā norādītos nosacījumus, t. i., pieņēmumi ir atspēkojami un tiek ievērotas tiesības uz aizstāvību, kā arī tie ir ierobežoti

un atbilstīgi izvirzītajam leģitīmajam mērķim. Šķiet, ka šādus pieņēmumus izmanto ierobežotā apmērā un attiecībā uz īpašiem gadījumiem, piemēram, ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumiem, neslavas celšanu, komerciālu krāpšanu un ar narkotikām saistītiem noziedzīgiem nodarījumiem. Divu dalībvalstu tiesību akti pilnībā neizpilda 6. panta 1. punkta prasības, jo to tiesību akti pārliek pierādīšanas pienākumu prom no apsūdzības, neparedzot skaidrus ierobežojumus noteiktos gadījumos. Vienā no tiem prokurora lomu pārņem tiesnesis, kurš pēc tam uzņemas pierādīšanas pienākumu.

Direktīvas **6. panta 2. punktā** ir noteikts, ka dalībvalstīm jānodrošina, ka visas šaubas par personas vainu tiek tulkotas par labu aizdomās turētajam vai apsūdzētajam, tostarp gadījumos, kad tiesa izvērtē to, vai persona būtu jāattaisno. Dažās dalībvalstīs, kaut arī šis princips nav skaidri transponēts, tas ir vispārīgs princips, ko atzīst judikatūra. Tikai viena dalībvalsts nav pilnībā izpildījusi 6. panta 2. punkta prasības, jo tad, kad prokurors vai aizstāvības advokāts izvēlas neveikt liecinieka nopratināšanu, tiesnesis var brīvi secināt, ka aizstāvības advokāts un klients piekrīt šā lieciniekа nostājai, tādējādi kompromitējot nevainīguma prezumpciju.

3.2.4. Tiesības klusēt un neliecināt pret sevi (7. pants)

Direktīvas **7. panta 1. punktā** ir noteikts, ka dalībvalstīm jānodrošina, ka aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem ir tiesības klusēt attiecībā uz noziedzīgo nodarījumu, par kura izdarīšanu tos tur aizdomās vai apsūdz. Tomēr dažās dalībvalstīs ar transponēšanu nav pilnībā izpildītas Direktīvas prasības, jo valsts pasākumu tvērums ir ierobežotāks.

Šī problēma ietekmē arī **7. panta 2. punkta** izpildi, saskaņā ar kuru dalībvalstīm jānodrošina, ka aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem ir tiesības neliecināt pret sevi. Turklāt citas dalībvalstis nav pilnībā transponējušas 7. panta 2. punktu. Vienā no tām šīs tiesības tomēr vairākos gadījumos ir atzinusi augstākā tiesa, savukārt divās dalībvalstīs tiesību aktos vai augstāko tiesu judikatūrā nav skaidri garantētas tiesības neliecināt pret sevi.

Citas ar izpildi saistītas problēmas, kas konstatētas divās dalībvalstīs, ir uzskatāmas par īpaši svarīgām, jo tās, šķiet, ir tiešā konfliktā ar tiesībām neliecināt pret sevi ar tādu pasākumu palīdzību, kuri varētu sodīt par šo tiesību izmantošanu vai piespiest aizdomās turētos vai apsūdzētos norādīt uz apstākļiem, kas izslēdz krimināllatbildību.

Visas dalībvalstis ir transponējušas **7. panta 3. punktu**, saskaņā ar kuru fakts, ka tiek izmantotas tiesības neliecināt pret sevi, neliedz kompetentajām iestādēm vākt pierādījumus, ko var likumīgi iegūt, izmantojot tiesiskus piespiedu līdzekļus.

Direktīvas **7. panta 4. punkts**, kas paredz, ka dalībvalstis var atļaut to tiesu iestādēm, pieņemot notiesājošu spriedumu, ņemt vērā aizdomās turētā un apsūdzētā sadarbību, nav pilnībā transponēts dalībvalstu tiesības aktos. Tomēr neviena no dalībvalstīm to neaizliedz, un saskaņā ar vispārīgajiem kriminālprocesa noteikumiem parasti ir iespējams ņemt vērā to, ko var uzskatīt par sadarbību, pieņemot notiesājošu spriedumu.

Saskaņā ar **7. panta 5. punktu** to, ka aizdomās turētie un apsūdzētie izmanto tiesības klusēt vai tiesības neliecināt pret sevi, nedrīkst vērst pret tiem, un šo faktu nedrīkst uzskatīt par pierādījumu tam, ka tie ir izdarījuši konkrēto noziedzīgo nodarījumu. 14 dalībvalstīs nav

valsts noteikumu, kas skaidri aizliedz izdarīt negatīvus pieņēmumus. Tomēr uzskata, ka tas neietekmē izpildi dažās no šīm dalībvalstīm, jo izpilde ir vai nu atvasināma no vispārīgajiem noteikumiem par pierādījumu pieņemamību, vai arī judikatūra liecina, ka šis noteikums tiek pastāvīgi ievērots praksē. Kā piemēru var minēt gadījumu, kad konstitucionālās tiesas uzskata, ka aizliegums izdarīt negatīvus pieņēmumus ir tiesību klusēt un neliecināt pret sevi neatņemama daļa. Pārējās dalībvalstīs uzskata, ka šī nepilnība ietekmē arī izpildi, jo vispārīgo noteikumu darbības joma nav pietiekama vai nav pietiekami plaša. Vienā dalībvalstī, neskatoties uz to, ka 7. panta 5. punkts ir transponēts, izpilde ir tikai daļēja, jo, lai gan tiesas neļauj izdarīt negatīvus secinājumus tāpēc, ka atbildētājs klusē vai atsakās sniegt pret sevi liecinošus pierādījumus, šī aizsardzība netiek piemērota *de facto* aizdomās turētajiem.

3.3. Tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā (3. nodaļa)

Direktīvas 3. nodaļā ir divi panti: tās 8. pants attiecas uz tiesībām piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā, bet 9. pantā ir noteiktas tiesības uz lietas izskatīšanu no jauna, kad nav izpildīti 8. panta nosacījumi.

3.3.1. Tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā (8. pants)

Visu to 25 dalībvalstu tiesību akti, uz kurām attiecas šī direktīva, atbilst **8. panta 1. punktam**, kurā noteikts, ka dalībvalstīm jānodrošina, ka aizdomās turētajiem vai apsūdzētajiem ir tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā.

Direktīvas **8. panta 2. punktā** ir nodrošināta iespēja dalībvalstīm paredzēt, ka tiesas sēde, kurā var tikt pieņemts nolēmums par aizdomās turētā vai apsūdzētā vainīgumu vai nevainīgumu, var notikt bez minētās personas klātbūtnes ar noteikumu, ka:

a) aizdomās turētais vai apsūdzētais ir pienācīgā laikā informēts par tiesas sēdi un par neierašanās sekām; vai

b) aizdomās turēto vai apsūdzēto, kas ir informēts par tiesas sēdi, pārstāv pilnvarots advokāts, kuru izraudzījies aizdomās turētais vai apsūdzētais, vai valsts.

Attiecībā uz 8. panta 2. punkta a) apakšpunktu direktīvas 36. apsvērumā ir precizēts, ka ar aizdomās turēto vai apsūdzēto informēšanu par tiesas sēdi būtu jāsaprot personu uzaicināšana personīgi vai arī sniedzot minētajām personām oficiālo informāciju par attiecīgās tiesas sēdes laiku un vietu, izmantojot citus līdzekļus, kas ļauj tām uzzināt par tiesas sēdi. Informēšana par neierašanās sekām jo īpaši būtu jāsaprot tā, ka aizdomās turētie vai apsūdzētie ir informēti par to, ka, ja šīs personas uz tiesas sēdi neierodas, nolēmumu var pieņemt aizmuguriski.

Direktīvas 37. apsvērumā ir norāde uz prasību, ka personai jābūt informētai par tiesas sēdi un jābūt pilnvarojušai advokātu, kuru ir izraudzījusies minētā persona vai valsts, kā norādīts 8. panta 2. punkta b) apakšpunktā.

Gadījumos, kad šie nosacījumi ir izpildīti, Tiesa ir precizējusi, ka Direktīva neliedz piemērot valsts tiesību aktus, kuri paredz, ka tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā nav

pārkāptas, ja apsūdzētais nepārprotami nolemj neierasties kādā no tiesas sēdēm, kas notiek saistībā ar viņa lietas izskatīšanu[18].

Dažu dalībvalstu tiesību akti pilnībā neizpilda 8. panta 2. punkta a) apakšpunkta prasības, jo prasība pienācīgā laikā informēt apsūdzēto par tiesas sēdi vai prasība informēt apsūdzēto par neierašanās sekām nav izpildīta. Praksē apsūdzētajiem dažkārt ir grūti pierādīt, ka tie nav zinājuši par tiesas sēdi paziņošanas metodes dēļ (piemēram, vienkāršs pasta sūtījums ar apliecinājumu par nodošanu). Dažu dalībvalstu tiesību akti pilnībā neizpilda 8. panta 2. punkta b) apakšpunkta prasības, jo tie nenodrošina, ka valsts ieceltais advokāts saņem pilnvaru no apsūdzētā, jo īpaši gadījumos, kad praksē ir plaši izplatīta advokāta obligāta palīdzība bez apsūdzētā klātbūtnes.

Lai gan tiesas sēdes *in absentia* ir iespējamas vairumā dalībvalstu, prakse liecina, ka dažās no tām, ja tiesas sēdē nav atbildētāju, tiesas bieži pārceļ tiesas sēdi un izdod orderi par ierašanos tiesā vai apcietināšanas orderi.

Direktīvas **8. panta 4. punkts** paredz, ka gadījumos, kad dalībvalstis paredz iespēju, ka tiesas sēdes var notikt bez aizdomās turēto vai apsūdzēto klātbūtnes, bet nav iespējams panākt atbilstību 8. panta 2. punktā paredzētajiem nosacījumiem, jo, neskatoties uz saprātīgajiem centieniem aizdomās turēto vai apsūdzēto atrast, personas atrašanās vieta nav zināma, dalībvalstis var noteikt, ka nolēmumu tomēr var pieņemt un izpildīt. Dažās dalībvalstīs tika konstatētas ar izpildi saistītas problēmas, jo valsts pasākumu plašāka tvēruma dēļ ir atļauts nodrošināt tiesas sēdes *in absentia*, kas neietver skaidru prasību par to, ka jāveic saprātīgi centieni atrast personu.

Ja dalībvalstis izmanto iepriekš minēto iespēju, tām jānodrošina, ka gadījumos, kad aizdomās turētie vai apsūdzētie tiek informēti par nolēmumu, jo īpaši, kad minētās personas ir aizturētas, tās tiek informētas arī par iespēju minēto nolēmumu pārsūdzēt un par tiesībām uz lietas izskatīšanu no jauna vai par citu tiesību aizsardzības līdzekli saskaņā ar 9. pantu. Ar izpildi saistītas problēmas tika konstatētas desmit dalībvalstīs, jo valsts tiesību aktos nebija attiecīgu noteikumu vai nebija juridiskās skaidrības.

Kā paredzēts **8. panta 5. punktā**, 8. pants neskar valsts noteikumus, kuri paredz, ka tiesnesis vai kompetentā tiesa var uz laiku izslēgt aizdomās turēto vai apsūdzēto no dalības lietas izskatīšanā tiesā, ja tas ir nepieciešams, lai nodrošinātu kriminālprocesa pienācīgu norisi, ar noteikumu, ka tiek ievērotas tiesības uz aizstāvību. Dažās dalībvalstīs transponēšana nav veikta saskaņā ar Direktīvu, jo valsts pasākumu darbības joma ir ierobežotāka (piemēram, kad netiek garantēta izpilde attiecībā uz smagiem vai mazāk smagiem noziegumiem un sīkiem krimināpārkāpumiem) vai nepastāv ierobežojumi laikposmam, uz kādu aizdomās turētos vai apsūdzētos izslēdz no dalības lietas izskatīšanā tiesā, tādējādi tos var izslēgt no visas lietas izskatīšanas tiesā.

[18] EST, spriedums, 2020. gada 13. februāris, *Spetsializirana Prokuratura,* C-688/18.

3.3.2. Tiesības uz lietas izskatīšanu no jauna (9. pants)

Direktīvas **9. pantā** ir noteikts, ka dalībvalstīm jānodrošina, ka gadījumos, kad aizdomās turētie vai apsūdzētie nepiedalās klātienē savas lietas izskatīšanā tiesā un kad nav izpildīti 8. panta 2. punktā paredzētie nosacījumi, tiem ir tiesības uz lietas izskatīšanu tiesā no jauna vai uz citu tiesiskās aizsardzības līdzekli, kurš dod iespēju no jauna noskaidrot lietas faktus, tostarp pārbaudīt jaunus pierādījumus, un kura rezultātā sākotnējo nolēmumu varētu atcelt. Minētajā sakarā dalībvalstīm jānodrošina, ka minētajiem aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem ir tiesības uz klātbūtni, efektīvi piedalīties saskaņā ar valsts tiesību aktos paredzētajām procedūrām un izmantot tiesības uz aizstāvību.

Lielākā daļa dalībvalstu ir izpildījušas šos nosacījumus, jo no jauna noskaidrot lietas faktus pēc notiesāšanas *in absentia* ir iespējams, iesniedzot pārsūdzību vai izmantojot īpašu tiesiskās aizsardzības līdzekli, kas nodrošina lietas izskatīšanu no jauna. Tomēr divās dalībvalstīs pieejamie tiesiskās aizsardzības līdzekļi ne vienmēr nodrošina lietas izskatīšanu no jauna, tādējādi ietekmējot izpildi.

3.4. Tiesiskās aizsardzības līdzekļi (4. nodaļa, 10. pants)

Direktīvas **10. panta 1. punktā** ir noteikts, ka dalībvalstīm jānodrošina, lai aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem būtu efektīvi tiesiskās aizsardzības līdzekļi, ja tiek pārkāptas viņu tiesības, kas noteiktas saskaņā ar Direktīvu.

Dažas dalībvalstis nav pilnībā izpildījušas šo prasību, jo to valsts pasākumu darbības joma ir ierobežotāka vai nu attiecībā uz iestādēm, vai tiesvedības posmiem, par kuriem ir pieejami tiesiskās aizsardzības līdzekļi, vai attiecībā uz tiesībām, par kuru pārkāpumiem piemēro pieejamos tiesiskās aizsardzības līdzekļus.

Vienā dalībvalstī problēma ir tieši saistīta ar tiesību aizsardzības līdzekļu iespējamo neefektivitāti praksē, jo attiecībā uz atbildību par iestāžu veiktajiem pārkāpumiem ir noteikts stingrs kvalifikācijas sastāvs, kurš paredz augstu pierādījumu slieksni un neparedz kompensāciju par pārkāpumiem, ko iestādes var būt izdarījušas ar bezdarbību vai rīkojoties godprātīgi.

Direktīvas **10. panta 2. punktā** ir noteikts, ka, neskarot valstu noteikumus un sistēmas attiecībā uz pierādījumu pieļaujamību, dalībvalstīm jānodrošina, ka, izvērtējot liecības, ko snieguši aizdomās turētie vai apsūdzētie, vai pierādījumus, kas iegūti, pārkāpjot tiesības klusēt vai neliecināt pret sevi, tiek ievērotas tiesības uz aizstāvību un taisnīga procesa princips.

Dažās dalībvalstīs tika konstatētas ar izpildi saistītas problēmas, jo valsts pasākumu tvērums ir ierobežotāks (nav garantijas attiecībā uz *de facto* aizdomās turētajiem), saskaņā ar valsts tiesību aktiem tiek pieņemti nelikumīgi iegūti pierādījumi vai nav tādu noteikumu, kuri nodrošinātu efektīvu aizsardzību pret tādu paziņojumu vai pierādījumu izmantošanu, kas iegūti, pārkāpjot tiesības klusēt vai tiesības neliecināt pret sevi.

4. SECINĀJUMI

Direktīva tika ieviesta, lai uzlabotu nevainīguma prezumpcijas principa un tiesību piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā krimināprocesā piemērošanas efektivitāti. Kopumā Direktīva ir devusi ES pievienoto vērtību, paaugstinot krimināprocesā iesaistīto pilsoņu aizsardzības līmeni, jo īpaši dažās dalībvalstīs, kurās daži nevainīguma prezumpcijas aspekti nebija ietverti valsts tiesību aktos.

Tomēr šajā ziņojumā ir uzsvērts, ka dažās dalībvalstīs joprojām ir problēmas ar būtisku direktīvas noteikumu īstenošanu. Tas jo īpaši attiecas uz tādu valsts pasākumu darbības jomu, ar kuriem īsteno Direktīvu, un uz tādu Direktīvas noteikumu transponēšanu, kas attiecas uz aizliegumu veikt publiskas norādes par vainu un uz tiesībām neliecināt pret sevi.

Komisija prioritārā kārtā turpinās izskatīt pārkāpumu lietas, kas uzsāktas tādēļ, ka Direktīva nav pilnībā transponēta. Komisija turpinās vērtēt, kā dalībvalstis izpilda Direktīvu, un darīs visu nepieciešamo, lai panāktu Direktīvas prasību izpildi visā Eiropas Savienībā.